

Når stemmer afgives II

En sammenligning af to interviewundersøgelser blandt mennesker med udviklingshæmning om politiske rettigheder og valgdeltagelse

Center for Ligebehandling af Handicappede, februar 2010

Kolofon

Titel: Når stemmer afgives

Undertitel: Interviewundersøgelse blandt mennesker med udviklingshæmning om politiske rettigheder og valgdeltagelse.

Forfatter: Kira Hjul Hallberg

Udgiver/forlægger: Center for Ligebehandling af Handicappede

Ansvarlig institution: Center for Ligebehandling af Handicappede

Rapporten kan rekvireres ved henvendelse til:

Center for Ligebehandling af Handicappede

Bredgade 25, opg. F, 4. sal

1260 København K

Telefon: 33 11 10 44

Teksttelefon: 33 11 10 81

Telefax: 33 11 10 82

E-mail: clh@clh.dk

Hjemmeside: www.clh.dk

Copyright: Center for Ligebehandling af Handicappede

Gengivelse tilladt med tydelig kildeangivelse

ISBN 9788791888724

Indhold

1. INDLEDNING	5
Stemmerettigheder i Danmark.....	5
2. MY OPINION, MY VOTE – M.O.TE.....	7
Projektets formål og delelementer.....	7
3. UNDERSØGELSESDSIGN	9
Rekruttering af interviewpersoner.....	9
Interviewredskaber	10
Fremstilling af interviewmaterialet	12
4. INTERVIEWUNDERSØGELSEN.....	13
Valgdeltagelse	13
Stemmeafgivelsen	14
Interviewpersoner, der ikke stemte.....	15
Stemmesedlen.....	16
Hvordan skal stemmesedlen se ud.....	17
Beslutningsprocessen	18
Information og viden om politik og partiprogrammer.....	20
Afrunding af interviewet	23
5. KONKLUSION.....	24
BILAG	27
1. Guidelines til interviewundersøgelse	27
2. Litteraturliste	31
3. Interviewguide til anden interviewundersøgelse	33
4. Interviewguide til første interviewundersøgelse.....	37
5. Udvælgelseskriterier.....	39

Deltagerstaterne skal sikre personer med handicap politiske rettigheder og muligheden for at nyde dem på lige fod med andre og forpligter sig til:

a) at sikre, at personer med handicap effektivt og fuldt ud, direkte eller gennem frit valgte repræsentanter på lige fod med andre kan deltage i det politiske og offentlige liv, herunder at personer med handicap har ret til og mulighed for at afgive deres stemme og modtage valg, bl.a. ved:

i) at sikre, at stemmeprocedurer, afstemningsfaciliteter og valgmateriale er passende, tilgængelige og lette at forstå og anvende,

ii) at beskytte retten for personer med handicap til uden pression at afgive en hemmelig stemme ved valg og folkeafstemninger og til at stille op til valg, effektivt bestride et hverv og udføre alle offentlige funktioner på alle niveauer i den offentlige forvaltning, idet det gøres lettere at anvende hjælpemiddelteknologi og ny teknologi, hvor det er hensigtsmæssigt,

iii) at sikre, at personer med handicap frit kan give udtryk for deres vilje som vælgere, og med henblik herpå tillade, at de om nødvendigt og efter anmodning kan få bistand fra en person efter eget valg til at afgive deres stemme.

FN's Handicapkonvention, art. 29

1. Indledning

Deltagelsen i frie og uafhængige valghandlinger er en hjørnesteen i et repræsentativt demokrati som det danske. Og deltagelsen i valghandlinger er en af mulighederne for at udøve de politiske rettigheder, der er forbundet med et demokratisk medborgerskab. For mennesker med udviklingshæmning kan valgdeltagelsen være særlig vanskelig, bl.a. fordi pjecer eller anden information ikke er formidlet tilgængeligt for denne målgruppe, eller fordi der ikke ligger en forventning om, at mennesker med udviklingshæmning også skal tage demokratisk stilling og undervises i demokrati, valg og politiske rettigheder. Engelske og svenske undersøgelser viser da også, at mennesker med udviklingshæmning har en meget lav valgdeltagelse sammenlignet med resten af befolkningen¹.

Selvom der ikke findes tilsvarende undersøgelser i en dansk kontekst, ville en sådan undersøgelse formentlig tegne samme billede. En dansk undersøgelse peger derudover på, at mange mennesker med udviklingshæmning i deres opvækst og skolegang ikke har oplevet en naturlig forventning om at skulle have en selvstændig mening, tage stilling og have et personligt ansvar, ligesom de for manges vedkommende ikke er blevet undervist i demokratiske institutioner, beslutningsprocesser, lovgivning med videre².

Et af kendetegnene ved demokratiet er, at alle voksne borgere har lige muligheder for at udøve aktiv politisk indflydelse. Hvis en befolkningsgruppe ikke kan benytte sig af deres muligheder for demokratisk indflydelse, skaber det et demokratisk underskud for hele samfundet. Politiske beslutninger påvirker mennesker med udviklingshæmnings liv på samme måde, som de påvirker alle andre. Betraget som gruppe er mennesker med udviklingshæmning ofte en af de befolkningsgrupper, hvis livsvilkår er mest afhængige af, hvilke politiske beslutninger der bliver truffet. Alligevel er mennesker med udviklingshæmning stadigvæk en af de befolkningsgrupper, som er sat allermest uden for demokratiet.

Stemmerettigheder i Danmark

Deltagelse i folkeafstemninger er historisk set et område, hvor forskellige befolkningsgrupper har været berøvet deres stemmeret på baggrund af deres tilhørsforhold til en bestemt befolkningsgruppe. Alder, køn og færdigheder har været brugt som kriterium for retten til at stemme. Eksempelvis har kvinder i Danmark først fået stemmeret i 1915. Mennesker med udviklingshæmning kan nævnes som et eksempel på en anden befolkningsgruppe, som har været ekskluderet fra retten til at stemme i mange lande, og retten til at stemme er stadig ikke en selvfølge for denne

---

¹ Keely m.fl. : Participation in the 2005 general election by adults with intellectual disabilities. Journal of Intellectual Disability Research, Volume 52, Number 3, March 2008 , pp. 175-181(7) og Kjellberg: Participation – Ideology and Everyday Life, The Swedish Institute for Disability Research, 2002 og United Response <http://www.unitedresponse.org.uk/press/every-vote-counts-press-release.htm>

² "Veje til reelt medborgerskab. En kortlægning af udviklingshæmmedes vilkår for selvbestemmelse og brugerinddragelse", s. 12, Henriette Holmskov og Anne Skov, Handicapenheden, Servicestyrelsen 2007.

gruppe i mange lande. I Danmark har alle borgere over 18 år ret til at stemme, men der findes stadig en lovgivningsmæssig mulighed for at fratage en borgers stemmeret, hvorved personen ikke længere har ret til at stemme. Der findes ikke nogen opgørelse over, hvor mange borgere som har fået frataget deres stemmeret, men det må formodes at forekomme ganske sjældent. Langt størstedelen af mennesker med udviklingshæmning har ret til at stemme.

2. My Opinion, My Vote – M.O.TE

Center for Ligebehandling af Handicappede deltager i perioden 2008 til 2010 i det fælleseuropæiske projekt ”My opinion my vote – M.O.TE.” Projektets overordnede formål er at gøre mennesker med udviklingshæmning opmærksomme på deres politiske rettigheder og at skabe bedre muligheder for at udøve disse rettigheder. Den italienske organisation Associazione Italiana Persone Down (AIPD) har taget initiativ til projektet, som støttes af EU midler fra Lifelong Learning Programme of European Education, Audiovisual & Culture Agency. Center for Ligebehandling af Handicappede deltager sammen med Fundacio Projecte AURA og Universitat Ramon Llul fra Spanien, Sio2 fra Italien, Down Syndrome Ireland, Nemadomfel fra Ungarn, University of Malta, Equal Partners fra Malta og initiativtager AIPD. M.O.TE projektets opbygning og forskellige delelementer er fastsat af AIPD.

Projektets formål og delelementer

Projektet tager udgangspunkt i, at der findes forskellige barrierer for, at mennesker med udviklingshæmning kan udøve deres politiske rettigheder på lige fod med alle andre. En barriere handler om en manglende opmærksomhed på og viden om politiske rettigheder hos mennesker med udviklingshæmning og hos deres pårørende og andre omsorgspersoner. En anden barriere handler om manglende samfundsmæssig opmærksomhed på væsentligheden af, at mennesker med udviklingshæmning udøver politisk deltagelse. En tredje barriere handler om mangel på tilgængelighed til valghandlinger, og at de ansvarlige myndigheder ser det som deres opgave at sikre tilgængeligheden. Formålet er derfor at øge valgdeltagelsen blandt mennesker med udviklingshæmning. I løbet af projektet skal det undersøges, hvilke muligheder mennesker med udviklingshæmning har for at udøve deres politiske rettigheder i de seks deltagerlande. Der skal udvikles et undervisningsprogram om politik, demokrati og folkeafstemninger, som er målrettet mennesker med udviklingshæmning. Undervisningsprogrammet skal udvikles i et samarbejde mellem mennesker med udviklingshæmning og professionelle undervisere. I løbet af projektet gennemføres en kvalitativ interviewundersøgelse ad tre omgange blandt 20 mennesker med udviklingshæmning i hvert deltagerland om valgdeltagelse og udøvelse af politiske rettigheder. Der skal desuden gennemføres en oplysningskampagne, der har til formål at øge opmærksomheden på politiske rettigheder. Kampagnen er målrettet mennesker med udviklingshæmning, politikere og offentlige myndigheder.

Som et led i projektet nedsættes en følgegruppe bestående af fire voksne med udviklingshæmning fra hvert af de deltagende lande. Følgegruppen skal mødes tre gange i løbet af projektet og bidrage til udvikling og testning af projektets resultater.

Denne rapport præsenterer de danske resultater af den anden interviewundersøgelse. Resultaterne bliver sammenholdt med resultaterne fra den første interviewundersøgelse. Interviewundersøgelserne har fokus på politiske rettigheder og stemmeafgivelse, herunder beslutningsprocesser om, hvorvidt der skal stemmes, stemmeafgivelse på selve valgdagen og orienteringsmuligheder i forhold til politiske emner. Med den anden interviewundersøgelse har ønsket blandt andet været at se, hvilken betydning det har

haft, at interviewpersonerne har deltaget i M.O.TE undervisningsprogrammet om demokrati i perioden imellem de to interviews.

Som nævnt gennemføres i alt tre kvalitative interviewundersøgelser med de samme interviewpersoner i løbet af projektperioden. Den første interviewundersøgelse blev gennemført i foråret 2009, mens denne undersøgelse er blevet gennemført i efteråret 2009. Den tredje og sidste interviewundersøgelse gennemføres i sommeren 2010.

3. Undersøgellesdesign

Som beskrevet, er M.O.TE-projektets opbygning og forskellige delelementer fastsat af AIPD, som også har fastlagt det overordnede undersøgelsesdesign for interviewundersøgelsen. Interviewundersøgelsen gennemføres ad tre omgange blandt 20 mennesker med udviklingshæmning i hvert af de deltagende lande. Center for Ligebehandling af Handicappede har ansvar for koordineringen af interviewundersøgelserne, udvikling af interviewredskaber, afrapportering af resultaterne af de danske interviewundersøgelser samt tværnational afrapportering af interviewundersøgelser fra de deltagende lande.

I M.O.TE projektbeskrivelsen, som ligger til grund for det samlede projekt, er aldersgruppen for defineret som mennesker med udviklingshæmning mellem 18 og 35 år. Det er tilstræbt, at interviewpersonerne i interviewundersøgelsen matcher det på forhånd definerede alderskriterium, men det har af forskellige årsager været nødvendigt at dispensere fra alderskriteriet. Interviewpersonernes alder spænder således fra 21 til 42 år, men det er dog opfattelsen, at dette ikke har haft afgørende betydning for interviewpersonernes udsagn og dermed interviewundersøgelsens overordnede resultat.

Rekruttering af interviewpersoner

Center for Ligebehandling af Handicappede har henvendt sig til syv beskyttede værksteder i Danmark med en forespørgsel om at rekruttere interviewpersoner til interviewundersøgelsen. To af de kontaktede værksteder havde ikke medarbejdere i den fastsatte målgruppe, men de resterende fem værksteder har meldt positivt tilbage på centrets forespørgsel.

Centret har efterfølgende tilsendt de beskyttede værksteder et opslag, skrevet i letlæst format, med oplysninger om projektet og selve interviewundersøgelsen³. Hvis ikke interviewpersonerne selv har kunnet læse opslaget, har centret indgået aftale med en kontaktperson blandt personalet om at læse opslaget højt på informationsmøder, morgenmøder eller lignende. Interviewpersonerne har ikke skullet træffe beslutning om at være med i undersøgelsen på baggrund af opslaget, idet centret efterfølgende har afholdt informationsmøder med værkstedsmedarbejdere, som muligvis var interesserede. På baggrund af dette informationsmøde har potentielle interviewpersoner så derefter kunnet beslutte, om de ville deltage i interviewundersøgelsen eller ej. Det har ikke været et kriterium for at deltage i interviewundersøgelse, at interviewpersonerne har tilegnet sig erfaringer med at stemme. Det vigtige i denne sammenhæng har været, at interviewpersonerne har fattet interesse for emnet, og interviewmaterialet rummer derfor også interview med interviewpersoner, som ikke har stemt tidligere.

---

³ Letlæst skal forstås som en måde at tilrettelægge tekst på, hvor teksten er lettere med hensyn til opbygning og indhold. Sætningerne er kortere end i standardsproget, der er brugt en større skriftstørrelse, og der kan anvendes billedunderstøttelse i form af fotografier, piktogrammer eller tegninger, som understøtter tekstens budskab. Denne kommunikationsform benævnes ofte letlæst eller Easy-to-Read på engelsk. Kilde: "Adgang til demokratiet. Tilgængelighed til valg og folkeafstemninger for mennesker med udviklingshæmning." Se www.clh.dk.

På de fleste værksteder har centret truffet aftale med kontaktpersonen om en dato for afholdelse af informationsmøde og interview, mens der på et enkelt værksted er indgået aftale med mulige interviewpersoner direkte om dato for afholdelse af informationsmøde og interview. Ved deltagelse i første interviewrunde forpligtede interviewpersonerne sig ikke til at deltage i de næste interviewrunder i 2009 og 2010, men langt størstedelen af interviewpersonerne tilkendegav, at de gerne ville deltage i fremtidige interviewundersøgelser i forbindelse med M.O.TE projektet.

Den følgegruppe, som er nedsat til at bidrage til udvikling og teste projektets resultater, er også interviewet.

I den første kontakt til interviewstederne har centret lagt vægt på, at det ikke er en forudsætning for at deltage i interviewundersøgelsen, at interviewpersonerne tidligere har stemt. Centret har ikke haft indflydelse på, hvilke interviewpersoner som har vist interesse for at blive interviewet. Vi kan ikke vide, hvilken proces der er gået forud for interviewene, fx om nogle interviewpersoner er blevet opfordret til at deltage, og det kan derfor heller ikke udelukkes, at interviewpersoner, som tidligere har stemt, netop på denne baggrund er blevet spurgt, om de vil være med i undersøgelsen. Det kan heller ikke udelukkes, at interviewpersoner, som ikke har stemt, ikke har ønsket at deltage, fordi de ikke har stemt og evt. har vurderet, at de ikke havde nok viden eller var godt nok klædt på til at blive interviewet.

Desværre har det ikke været muligt at fastholde alle 20 personer, som blev interviewet første gang, til den anden interviewundersøgelse. For at sikre at gruppen af interviewpersoner ikke ville blive for lille, har vi valgt at få fat i nye interviewpersoner til den anden undersøgelse. Derfor er der nogle interviewpersoner, som ikke har været interviewet før og enkelte, som heller ikke har modtaget undervisning. I alt er ni kvinder og 11 mænd interviewet til den anden undersøgelse.

Interviewredskaber

Center for Ligebehandling af Handicappede har som beskrevet ansvar for M.O.TE projektets interviewundersøgelse blandt mennesker med udviklingshæmning. Undersøgelsen er tilrettelagt som en kvalitativ interviewundersøgelse med en-til-en interview ud fra en semi-struktureret interviewguide. Baggrunden for at vælge denne interviewform er, at interviewpersoner, som ikke er bekendt og fortrolige med at afgive deres stemme, måske kunne føle sig mindre motiverede til eller begrænsede i at deltage aktivt i selve interviewet, hvis interviewene foregik som gruppeinterview.

Den forudgående afsøgning af metodelitteratur om at interviewe mennesker med udviklingshæmning har vist, at en gennemgående anbefaling er, at spørgsmålene som udgangspunkt skal være konkret formuleret og relatere sig til interviewpersonernes livsverden. I udarbejdelsen af interviewguiden er der bl.a. lagt vægt på, at spørgsmålene så vidt muligt skal være formuleret, så de relaterer sig til ting, personer og begivenheder, som den enkelte interviewperson kender til og kan relatere til. Derudover skal interviewspørgsmålene og interviewet samlet set være så konkret som muligt, og interviewspørgsmålene skal kun forholde sig til ét emne eller én problemstilling ad gangen. I udarbejdelsen af interviewguiden er der lagt vægt på, at der skal være mulighed for at stille uddybende spørgsmål undervejs og/eller omformulere

spørgsmålene, hvis det virker til, at interviewpersonen har brug for det. Interviewpersonerne har haft mulighed for tilstedeværelse af en støtteperson, hvis det har været ønskeligt.

Forud for undersøgelsen er der desuden udarbejdet nogle guidelines til at interviewe mennesker med udviklingshæmning. Udarbejdelsen af guidelines har haft til formål at sikre nogenlunde metodologisk konsistens i gennemførelsen af interviewene, idet der med seks deltagende EU lande sandsynligvis vil være forskellige traditioner og praksisser i forbindelse med at gennemføre kvalitative interviewundersøgelser, se guidelines, bilag 1.

I de udarbejdede guidelines er der lagt vægt på, at der afsættes god tid til interviewet – både til afholdelsen af informationsmøder og til grundigt at forklare og indhente informeret samtykke. Interviewpersonerne er desuden informeret om, at alle interview er anonyme, og at interviewpersonerne til hver en tid kan trække sig fra interviewene eller undersøgelsen, ligesom det altid er muligt at sige nej til at besvare spørgsmål under interviewet. På informationsmøderne er det understreget flere gange, at der ikke findes rigtige og forkerte svar, ligesom interviewpersonerne til hver en tid kan bede om at få spørgsmål forklaret, som er svære at forstå. Under informationsmøderne har interviewpersonerne fået udleveret et faktaark, hvor projektet og undersøgelsen er forklaret i letlæst format.

Interviewene er fastsat til at vare ca. en halv time med mulighed for pause(r) undervejs, hvis interviewpersonerne ønsker det. Der er lagt op til, at der kan gøres brug af billeder og/eller symboler, som kan understøtte betydningen af hvert spørgsmål. Det kan især være relevant for interviewpersoner, som ikke har erfaring med at stemme, eller interviewpersoner, som kan føle sig usikre under interviewet. Idet brugen af billeder og/eller symboler skal tage højde for den specifikke interviewkontekst, har det været op til de enkelte projektpartnere at udarbejde billeder og symboler til evt. brug for interviewundersøgelsen. Efter afslutning af selve interviewet er der lagt vægt på at følge op på interviewpersonernes oplevelse af at blive interviewet. Det er vigtigt, at interviewpersonerne får mulighed for at give udtryk for uafklarede aspekter ved interviewsituationen, herunder svære spørgsmål, og at interviewpersonerne ikke sidder tilbage med en dårlig fornemmelse af situationen.

Interviewguide og guidelines er sendt til kommentering hos alle projektpartnere. Interviewguiden er desuden pilottestet af projektpartnere i alle de deltagende lande, og Center for Ligebehandling af Handicappede har efterfølgende bearbejdet interviewguiden på baggrund af de indkomne kommentarer.

De udarbejdede guidelines har taget udgangspunkt i det undersøgelsesdesign, som AIPD har udfærdiget. Disse guidelines understreger, at interviewgruppen skal være i aldersgruppen 18-35 år. Mindst 30 % af interviewpersonerne skal være i en alder, hvor de enten har stemt eller har haft mulighed for at stemme mindst en gang. Der skal være en ligelig repræsentation af mænd og kvinder, og gruppen som helhed skal indeholde diversitet i forhold til alder, etnicitet, etc. Ydermere skal gruppen af interviewpersoner også besidde forskellige grader af læse- og skrivefærdigheder. Se kriterier for udvælgelse af interviewpersoner i bilag 5.

Fremstilling af interviewmaterialet

Fremstillingen af interviewmaterialet er foregået som en tematisk tværlæsning af interviewtransskriptionerne ud fra de tematikker, som er indeholdt i interviewguiden. Fokus for undersøgelsen er erfaringer og oplevelser med politiske rettigheder og valgdeltagelse for mennesker med udviklingshæmning. Selvom køn og alder har været kriterier for udvælgelsen af interviewpersoner, har disse kategorier ikke indgået i læsningen af interviewtransskriptionerne og indgår derfor heller ikke i fremstillingen.

4. Interviewundersøgelsen

I løbet af projektet gennemføres en interviewundersøgelse ad tre omgange blandt mennesker med udviklingshæmning. Interviewundersøgelserne fokuserer på interviewpersonernes opmærksomhed på politiske rettigheder og stemmeafgivelse.

Valgdeltagelse

Interviewundersøgelsens første spørgsmål omhandlede valgdeltagelse ved sidste afholdte valg. Da interviewene blev afholdt over en periode i efteråret 2009, var sidste afholdte valg ved nogle interviews europaparlamentsvalget i juni 2009, mens det ved andre interviews var kommunevalget i november 2009. For at få det bedste sammenligningsgrundlag valgte vi ved de interviews, der lå efter kommunevalget, både at spørge ind til valgdeltagelsen ved kommunevalget og ved parlamentsvalget.

Ud af de 20 interviewpersoner, som blev interviewet, havde ti stemt til europaparlamentsvalget, mens otte ikke stemte. To interviewpersoner var ikke sikre på, om de havde stemt eller ej, men ud fra en helhedsvurdering af interviewene tyder meget på, at de to personer ikke stemte. Til kommunevalget havde 11 interviewpersoner stemt, mens seks ikke stemte. For tre interviewpersoner var spørgsmålet ikke aktuelt, da de blev interviewet før kommunevalget. Alt i alt var der fem personer, som ikke stemte eller ikke kan huske, om de stemte ved hverken europaparlamentsvalget eller kommunevalget.

Ved den første interviewundersøgelse blev interviewpersonerne også spurgt, om de havde stemt ved sidste valg. Dette var et folketingsvalg. Ud af de 20 interviewpersoner havde 13 stemt, mens seks ikke havde stemt. En enkelt interviewperson var ikke sikker på, om han havde stemt eller ej.

Som tidligere nævnt, peger engelske og svenske undersøgelser på, at mennesker med udviklingshæmning ikke afgiver deres stemme ved folkeafstemninger i lige så høj grad som resten af befolkningen. I de to interviewundersøgelser havde omkring halvdelen eller over halvdelen af interviewpersonerne stemt, hvilket må siges at være en større valgdeltagelse, end de førnævnte undersøgelser peger på. Det er dog vigtigt at understrege, at de to undersøgelser med det kvalitative grundlag ikke kan ses som repræsentativ for valgdeltagelsen blandt mennesker med udviklingshæmning generelt. Undersøgelserne beskriver alene erfaringer og synspunkter for dem, som er interviewet, og peger på konkrete problemstillinger og perspektiver, som er relevante for denne befolkningsgruppe.

Under interviewene fik vi indtryk af, at det kunne være svært for nogle af interviewpersonerne at skelne mellem europaparlamentsvalget, kommunevalget eller valg i det hele taget. Det skal også fremhæves, at der både ved europaparlamentsvalget og kommunevalget var to forskellige afstemninger – dvs. valg til europaparlamentet og valg til tronfølgeoven, eller kommunevalg og valg til regionerne. Svarene viser således ikke nødvendigvis interviewpersonernes erfaringer fra et bestemt valg, men mere hvorvidt de i det hele taget har erfaringer med at stemme ved folkeafstemninger. Der

hvor interviewpersonerne skelner mellem valgene, vil det fremgå af interviewundersøgelsen.

Stemmeafgivelsen

Blandt de interviewpersoner, som stemte, oplevede kun tre personer, at det var let at stemme, mens ti oplevede, at det var svært at stemme. To beskrev det som lidt midt i mellem. De interviewpersoner, der syntes, det var let at stemme, kan ikke rigtigt forklare, hvorfor det var let. De ti, der syntes, det var svært, forklarede, at det rent praktisk var svært, og fx at stemmesedlen var lang og uoverskuelig. Eller de forklarede, at det var svært at finde ud af, hvad partierne stod for og svært at beslutte, hvem man skulle stemme på. Det var således rent praktiske forhold, der gjorde det svært at stemme, eller forhold omkring det at beslutte sig, som betød, at det var svært.

Ved den første interviewundersøgelse fordelte tallene sig lidt anderledes. Omkring halvdelen af dem, der stemte, syntes, det var let at stemme, mens den anden halvdel syntes, det var svært. De interviewpersoner, der fandt det let, forklarede enten, at de havde prøvet det før, at de vidste, hvordan de skulle stemme, eller at de vidste, hvor de ville sætte deres kryds. De interviewpersoner, som syntes det var svært, gav forskellige grunde hertil. Nogle ville gerne have haft stemmesedlen på forhånd, bl.a. for lettere at kunne danne sig et overblik over valgmulighederne, mens andre syntes, det var svært, fordi det handlede om politik, som kan være svært at forstå, eller fordi politikere ikke altid står ved det, de siger. En interviewperson forklarede situationen på følgende måde:

” Jeg synes det var lidt svært, fordi man får den der stemmeseddel i hånden, så er det sådan lidt svært, og hvor skal jeg egentlig sætte mit kryds. Altså nu ved jeg godt – altså jeg vidste på forhånd, hvem jeg ville stemme på, men hvis nu man havde svært ved at læse eller sådan noget, eller man ikke var politisk interesseret... Normalt er jeg heller ikke politisk interesseret, så jeg ser politikerne i fjernsynet, men jeg er ikke interesseret som sådan”.

I undersøgelsen spurgte vi også interviewpersonerne, om de havde fået hjælp til at stemme på selve valgstedet, dvs. til at sætte krydset på valgsedlen. Ved den anden interviewundersøgelse oplyste langt størstedelen af interviewpersonerne, at de ikke havde fået hjælp til at afgive deres stemme. En interviewperson havde fået hjælp til at stemme, og en anden fik forklaret, hvordan tingene skulle gøres, da hun skulle brevstemme. En tredje gav udtryk for, at hun havde brug for hjælp, men det er uklart, om hun reelt fik hjælp.

Den samme tendens var gældende ved den første interviewundersøgelse. Her fortalte kun to interviewpersoner, at de havde fået hjælp til at stemme.

Lovgivningen, der fastsætter afholdelse af folketingsvalg, kommunale og regionale valg i Danmark, giver mulighed for at modtage hjælp på valgstederne i forbindelse med afkrydsning af stemmesedlen. Hjælpen til stemmeafgivning ydes af to valgstyrere eller tilforordnede vælgere og kan kun ydes, hvis vælgeren utvetydigt er i stand til at

tilkendegive, hvor krydset skal sættes. En blind eller svagsynet vælger kan dog forlange hjælp af en person, der er udpeget af vælgeren selv.⁴

I den anden interviewundersøgelse blev interviewpersonerne desuden spurgt, om de oplevede, at personalet på valgstedet havde været hjælpsomme. Spørgsmålet blev ikke stillet ved den første interviewundersøgelse. To interviewpersoner oplevede, at personalet ikke var særlig hjælpsomme, eller at de ikke havde tid, hvis man havde brug for hjælp. Resten af interviewpersonerne oplevede, at personalet var hjælpsomme eller lagde slet ikke mærke til, om de var hjælpsomme, fordi de ikke havde brug for hjælp. En person havde det på følgende måde: *"Jeg spurgte dem ikke, for jeg havde det sådan, at jeg ville klare mig selv"*.

Vi valgte også i den anden interviewundersøgelse at uddybe emnet om stemmeafgivelse ved at spørge interviewpersonerne om, hvordan de fandt ud af, at der skulle være valg, og hvordan de fandt ud af, hvor og hvornår de skulle stemme. De fleste forklarede, at de fandt ud af, at der skulle være valg ved at se tv eller gennem medierne generelt. Nogle havde fået det at vide fra andre. Enkelte kunne ikke huske, hvordan de fik det at vide, eller kunne ikke forklare det. I forhold til hvornår der skulle være valg, forklarede flere også, at de fik dette at vide gennem medierne. Flere kunne dog ikke huske eller forklare, hvordan de fandt ud af, hvornår der skulle være valg. Informationen om, hvor afstemning skulle afholdes, fik de fleste fra valgkortet, mens enkelte fik det at vide ved at tale med andre.

Interviewpersoner, der ikke stemte

I den anden interviewundersøgelse var der otte personer, som ikke stemte til europaparlamentsvalget og to, som ikke kan huske, om de stemte. Til kommunevalget var der seks interviewpersoner, som ikke stemte. I alt var der fem interviewpersoner, som ikke stemte eller kan huske, om de stemte ved både europaparlamentsvalget og kommunevalget.

Stort set alle interviewpersonerne, som ikke stemte, gav udtryk for, at de ikke talte med andre om valget.

Interviewpersonerne kom med forskellige begrundelser for ikke at stemme. De personer, som ikke stemte ved nogle af de to valg, beskrev enten, at de ikke vidste, hvem de skulle stemme på, eller at de bare ikke havde lyst til at stemme. Blandt de personer, som ikke stemte ved ét af valgene, beskrives hovedsageligt mere praktiske grunde som årsag til ikke at stemme – at interviewpersonen ikke var hjemme på valgdagen, og at personen ikke fik brevstemt. I forhold til ikke at stemme ved europaparlamentsvalget beskrev en af interviewpersonerne desuden, at EU er så langt væk, og at han ikke oplevede at have fået ret meget viden om EU gennem tv – derfor var det for svært at stemme. En anden beskrev i tråd hermed, at hun ikke oplevede, at EU vedrørte hende personligt.

---

⁴ Bekendtgørelse nr. 583 af 23. juni 2008 af lov om valg til Folketinget. Kilde: Center for Ligebehandling af Handicappede 2009: "Demokrati for alle – en gennemgang af valgloven m.v."

Ved den første interviewundersøgelse var det seks af interviewpersonerne, der ikke stemte ved sidste valg. Også her var der forskellige begrundelser for ikke at stemme. En interviewperson beskrev, at der er så mange mennesker, der stemmer ved valg, så en stemme fra eller til betyder ikke noget. En anden interviewperson fortalte, at det nogle gange kan være svært at gå over og stemme, og hun tilføjede: ”... og jeg er ikke så god til at læse [...], når jeg står derinde ved jeg ikke hvem jeg skal stemme på”. Nogle af interviewpersonerne kunne ikke umiddelbart give nogen begrundelse for, hvorfor de ikke afgav deres stemme.

Vi spurgte desuden de interviewpersoner, som ikke stemte ved sidste valg, om de kunne tænke sig at stemme næste gang, der afholdes valg. I den anden interviewundersøgelse gav de interviewpersoner, som ikke stemte ved nogen af de to valg, udtryk for, at de ikke helt vidste, om de ville stemme en anden gang. En forklarede det på følgende måde: ”Jeg er ikke så god til politik. Hvis jeg havde vidst det bedre, havde jeg nok stemt.” Derimod gav de interviewpersoner, der ikke stemte ved ét af valgene generelt udtryk for, at de gerne ville stemme igen en anden gang. Denne forskel kan nok skyldes, at den gruppe, som slet ikke havde stemt, forklarede det med manglende viden eller manglende interesse, mens den gruppe, som ikke stemte ved det ene valg, forklarede dette med praktiske årsager.

Ved den første interviewundersøgelse gav de fleste interviewpersoner derimod udtryk for, at de gerne ville stemme ved næste valg. En af interviewpersonerne vidste dog ikke, om vedkommende ville stemme næste gang, og hun forklarede det på følgende måde:

”Nå, men altså, jeg ved ikke så meget om det [valget], og jeg ser det ikke. Og jeg hører ikke så meget om det. Og jeg tror ikke, at jeg forstår de ting. Og jeg synes bare, at der må være andre, som gerne vil, eller som godt kan lide det eller forstår det mere sådan. Så vil jeg hellere have, at andre, som har lyst til og som bedre kan forstå det, at det er dem, der gør det, Hvis de vil, selvfølgelig. Men det er der jo nogle, der vil”.

Ved den anden interviewundersøgelse valgte vi endvidere at spørge mere ind til interviewpersonernes kendskab til valget. De interviewpersoner, der ikke stemte, blev således spurgt, om de vidste, at der skulle være valg, og om de vidste, hvor og hvornår det skulle finde sted. Stort set alle gav udtryk for, at de vidste, at der skulle afholdes valg og at de vidste, hvor og hvornår det skulle være. Der er således ikke noget, som tyder på, at det skulle være årsagen til ikke at stemme.

Stemmesedlen

At afgive sin stemme ved et valg forudsætter, at man kan finde ud af at udfylde stemmesedlen, der udleveres på valgstedet. Stemmeafgivning er også en proces, som kræver færdigheder, der kan påvirkes af en udviklingshæmning, fx ved evnen til at læse, skrive og forstå forskellige informationer. Mennesker med udviklingshæmning kan derfor have brug for, at der tages hensyn til deres funktionsnedsættelse, hvis stemmeafgivelsen skal være tilgængelig for denne befolkningsgruppe.

Derfor spurgte vi de interviewpersoner, som stemte, om stemmesedlen var let eller svær at forstå. Fem interviewpersoner syntes, stemmesedlen var let, mens ni personer syntes, den var svær. En interviewperson svarede ikke klart på, om sedlen var let eller svær at

forstå. De interviewpersoner, som syntes, stemmesedlen var let, forklarede fx, at vedkommende havde prøvet at stemme før eller at vedkommende vidste, hvor krydset skulle sættes. Andre havde svært ved at beskrive, hvorfor de syntes, stemmesedlen var let.

De interviewpersoner, som syntes stemmesedlen var svær at forstå, beskrev, at sedlen var lang, uoverskuelig og med mange navne og partier. Det betød, at interviewpersonerne havde svært ved at finde den person eller det parti, de gerne ville stemme på. En forklarede det på følgende måde: *”Jeg vidste jo godt, hvem jeg stemte på, men som sagt, så kunne jeg ikke finde ham på den (listen). Så jeg satte bare et kryds ud for et parti”*.

Ved den første interviewundersøgelse svarede omkring halvdelen af interviewpersonerne, at stemmesedlen var let at forstå. Den anden halvdel vurderede, at stemmesedlen var svær at forstå. Her forklarede de interviewpersoner, der syntes, at stemmesedlen var let at forstå, fx at den var delt op i forskellige partier, og at der stod hvilke personer der stillede op for de forskellige partier i den valgkreds, man tilhørte. Enkelte interviewpersoner tilkendegav, at der skulle bruges tid på at få overblik over stemmesedlen, og en interviewperson fortalte, at der er regler, der siger, at man kan få en person med ind i stemmeboksen, en valgtilforordnet, som kan hjælpe ved stemmeafgivelsen.

De interviewpersoner, som vurderede, at stemmesedlen var svær at forstå, beskrev som ved den anden interviewundersøgelse, at der stod mange ting på stemmesedlen, at der var mange navne, og at der var meget at holde styr på. Andre igen mente, at stemmesedlen var svær at forstå, fordi man ikke kunne se, hvad de forskellige partier stod for. En interviewperson forklarede sin oplevelse sådan:

”For der stod ikke rigtig, hvad det var, man kunne stemme på. Fordi jeg vil bare stemme på, at vi skal stoppe det der miljøforurening [...] Man kan godt læse, hvad det er de stiller op i, men man kunne ikke rigtig forstå, hvad det er, det betød”.

Ved den anden interviewundersøgelse valgte vi desuden at spørge lidt mere ind til erfaringerne med stemmesedlen. Interviewpersonerne blev således spurgt, om de havde set stemmesedlen, før de stemte, og om de havde snakket med andre om stemmesedlen. Her svarede de fleste, at de ikke havde set stemmesedlen før. De interviewpersoner, der svarede, at de havde set sedlen før, henviste til andre valg eller forklarede, at de havde set stemmesedlen på TV. Langt de fleste havde heller ikke snakket med andre om stemmesedlen. To personer beskrev, at de havde snakket med andre, men det er uklart, om de havde snakket om selve stemmesedlen eller mere generelt om valget.

Hvordan skal stemmesedlen se ud

Under interviewene spurgte vi interviewpersonerne, hvordan de syntes stemmesedlen skulle se ud, hvis de kunne bestemme. Spørgsmålet blev stillet for at give interviewpersonerne mulighed for at komme med deres bud på ændringer af stemmesedlen, som kan forbedre den og lette stemmeafgivelsen. Sådanne spørgsmål er netop vigtige for at give stemme til en befolkningsgruppe, der på mange måder ellers kan have svært ved at komme til orde.

De fleste interviewpersoner havde ikke umiddelbart selv nogle bud på, hvordan stemmesedlen skulle se ud. Men da interviewpersonerne fik forelagt forskellige muligheder for forandringer, var de fleste meget positive overfor disse. En overvejende del af interviewpersonerne syntes således, det ville være en god ide, hvis der var billeder på stemmesedlen. En af interviewpersonerne forklarede det på følgende måde: *”Det der med billeder, det gør det hele meget nemmere, så man ikke er så usikker og utryg. Billeder betyder meget, så man ved, hvem det er man skal stemme på”*.

En mindre del af interviewpersonerne mente også, at det ville have været en hjælp, hvis partiernes logo var sat på stemmesedlen. Desuden oplevede en del, at det ville være en fordel, hvis skriften blev større, og hvis teksten kunne læses op. På spørgsmålet, om det skulle være muligt at stemme via computer, var der delte meninger. Nogle syntes det ville være en fordel, mens andre følte sig mere trygge ved at stemme på papir, som vi gør i dag.

De samme tilkendegivelser fik vi ved den første interviewundersøgelse. En interviewperson fortalte supplerende, hvordan billeder kunne bruges til at fortælle, hvad partierne går ind for:

”Men jeg kunne også tænke mig nogle billeder over, hvad de går ind for. Hvad det er, vi gør, når vi stemmer på dem. Sådan at vi kunne se, at de stemmer for dét, og de stemmer for dét. Så har jeg lidt mere styr på, hvis jeg stemmer for det, så gør jeg også en forskel”.

En anden interviewperson mente desuden, at partierne burde forklare deres politik i en mere tilgængelig form:

”Så kunne jeg godt tænke mig, at partierne blev tvunget til på video at skulle forklare sig i kort form, hvad partiet stod for, dernæst hvad de enkelte der stiller op, hvad de står for. Og ideen er med video, at det er både lyd og visuelt. Med billeder kan man se, hvem det er. Det tror jeg kunne hjælpe meget på valgmaterialet”.

Beslutningsprocessen

Som et led i interviewundersøgelsen spurgte vi ind til selve beslutningsprocessen. Ved den første interviewundersøgelse spurgte vi alene til, om det var let eller svært at beslutte sig for, hvem man ville stemme på, og om interviewpersonerne havde talt med nogen om deres beslutning. Ved den anden interviewundersøgelse valgte vi at indlede emnet med at afklare, om interviewpersonerne kendte til de partier, der stillede op til valget, og hvordan de havde fået kendskab til disse partier.

Fire interviewpersoner fortalte, at de ikke kendte de partier, der stillede op til valget og to interviewpersoner fortalte, at de ikke kendte partierne til europaparlamentsvalget, men at de kendte nogle af partierne ved kommunevalget. De resterende otte interviewpersoner, som stemte, forklarede, at de kendte partierne eller nogle af partierne. En forklarede supplerende, at hun kendte partierne, men ikke kandidaterne. En anden bemærkede, at han godt kunne tænke sig, at det blev lettere fx på Internettet at få kendskab til de partier, som stillede op, så informationen fx var skrevet med stor skrift og på en letlæselig måde.

De fleste oplyste, at de havde fået kendskab til, hvem der stillede op, gennem tv, og enkelte havde også fået denne viden gennem aviser og radio. Desuden forklarede nogle, at partierne er kendte fra Folketinget. Andre interviewpersoner vidste ikke rigtigt, hvor de kendte partierne fra.

I forhold til at beslutte, hvem man skulle stemme på, forklarede de fleste interviewpersoner, at det var svært at beslutte sig. Enkelte interviewpersoner gradbøjede svaret og forklarede, at det var sværere ved europaparlamentsvalget end ved kommunevalget. De fleste begrundede deres svar med, at det var svært at finde ud af, hvad partierne stod for. Men også at det var svært at vide, om man kunne tro på det, politikerne sagde. En interviewperson forklarede det på følgende måde: *”Det er sådan lidt svært at finde ud af hvad de siger. Og hvad der er godt... Og så lover de en hel masse, og så bliver det måske ikke til noget”*.

Fem interviewpersoner fortalte derimod, at de syntes, det var let at beslutte, hvem de skulle stemme på. Overordnet forklarede de det med, at de vidste, hvem de skulle stemme på. Én stemmer altid på det samme parti og var derfor ikke i tvivl om, hvad han skulle stemme. En anden beskrev, at han fulgte med i tv og aviser og på den måde syntes, det var nemt at bestemme sig. En tredje brugte lang tid på at finde information om partierne på Internettet for på den måde at beslutte sig.

Også ved den første interviewundersøgelse svarede en overvejende del af interviewpersonerne, at beslutningen om, hvem de skulle stemme på, var vanskelig. Fx forklarede nogle interviewpersoner, at det kunne være svært at afkode det, de forskellige politikere sagde, blandt andet fordi der blev sagt mange ting i forhold til, hvad det 'reelle' budskab var, eller fordi politik generelt er svært at forstå. Andre interviewpersoner syntes, det var svært at beslutte sig, fordi der findes så mange forskellige politiske partier.

Interviewpersonerne blev desuden spurgt, om de snakkede med nogen om, hvem de skulle stemme på. Syv interviewpersoner oplyste, at de ikke snakkede med nogen, og to kunne ikke huske det. Seks interviewpersoner forklarede, at de talte med nogen om, hvem de skulle stemme på. Heraf havde to personer snakket med nogen fra deres familie, mens de resterende havde snakket med personale, venner eller dem, de boede sammen med. En enkelt nævnte også, at han snakkede med andre om, hvem han skulle stemme på i forbindelse med M.O.TE undervisningen. Fem af de interviewpersoner, som havde svært ved at beslutte sig, oplyste, at de ikke snakkede med nogen om, hvem de skulle stemme på, mens tre interviewpersoner snakkede med andre.

Ved den første interviewundersøgelse var det derimod et gennemgående træk for interviewpersonerne, som havde svært ved at beslutte sig, at de snakkede med nogen om politik, og hvem de skulle stemme på. Her talte de fleste interviewpersoner med deres forældre. En interviewperson fortalte, at han på den ene side gerne ville stemme som sine forældre, men på den anden side også gerne ville stemme selvstændigt. Meget få interviewpersoner talte med venner eller pædagoger, ligesom få interviewpersoner slet ikke talte med nogen.

Information og viden om politik og partiprogrammer

Interviewundersøgelsen fokuserede også på, om interviewpersonerne vidste, hvad de forskellige partier mente om emner eller problemstillinger, som var vigtige for interviewpersonerne. Op til et valg er information om valget, partierne og politikerne tilgængelig fra forskellige kilder. De mest udbredte og benyttede kilder er dog TV og aviser. Vi spurgte derfor interviewpersonerne, om deres viden om politikernes holdninger, og i hvilket omfang de havde opnået denne viden gennem forskellige medier.

Det er vigtigt at understrege, at spørgsmålene ikke er stillet ud fra en forventning om, at alle borgere, der har stemmeret, som sådan er interesseret i politik eller aktivt søger information om de politiske partier forud for hvert folketingsvalg. Spørgsmålene er heller ikke stillet for at teste interviewpersonernes viden om politik og partiprogrammer. Der findes ikke nogen korrekt form for politisk viden, som vælgere skal besidde for at kunne afgive stemme, ligesom der ikke findes nogen rigtig form for politisk interesse. Folk stemmer af forskellige grunde og med forskellige baggrunde, og således også interviewpersonerne i denne undersøgelse. Men politisk viden og politisk interesse kan have indflydelse på, hvorvidt man som vælger beslutter sig for at afgive stemme eller ej. Og det kan også have betydning for oplevelsen med at afgive stemme. Spørgsmålene er stillet for at åbne op for muligheden for, at interviewpersonerne kan tilkendegive deres oplevelse af, hvorvidt viden og informationer om politik i det hele taget er tilgængelige og forståelige, og at give nuance og dybde til svar, der omhandler personlige erfaringer og historik.

En vigtig problemstilling er informationstilgængelighed, og dette har særlig stor betydning for mange mennesker med funktionsnedsættelse, som har brug for informationer, som tager hensyn til de behov, som netop er affødt af funktionsnedsættelsen. Denne problemstilling er i særlig grad aktuel i forhold til mennesker med udviklingshæmning, som kan have særlige behov i forhold til at læse og forstå tekst, og for denne gruppe kan informationstilgængelighed være afgørende for fx valgdeltagelse. De spørgsmål, som interviewpersonerne er blevet stillet, er derfor også tænkt som en måde til at finde ud af, om mennesker med udviklingshæmning oplever, at den information, som er tilgængelig i forbindelse med valg, er relevant og passende i forhold til deres informationsbehov. Spørgsmålene er både blevet stillet til interviewpersoner, som stemte, og dem, som ikke stemte.

I den anden interviewundersøgelse spurgte vi således interviewpersonerne om, hvordan de havde opnået viden om de forskellige politiske partiers holdninger. Om de fx havde snakket med andre om partiernes holdninger, eller om de havde fået viden gennem Internettet og aviser. De fleste interviewpersoner oplyste overordnet, at de ikke havde gjort noget særligt for at finde ud af, hvad politikerne mente om forskellige emner. Nogle fortalte dog, at de havde set tv, læst aviser eller været til vælgermøde. Da interviewpersonerne blev spurgt direkte, om de havde snakket med nogen om partiernes holdninger var det også kun tre interviewpersoner, der svarede positivt. Det samme gjaldt brug af Internettet til at søge information – her svarede også kun tre interviewpersoner positivt. Fire interviewpersoner havde få information om partierne ved at læse avis.

I forlængelse af spørgsmålene omkring, hvordan interviewpersonerne havde fået information om partierne, spurgte vi ind til, hvilke emner der var vigtige for interviewpersonerne selv. Her svarede mange, at handicappolitik og gode forhold for personer med udviklingshæmning var vigtigt for dem. En af interviewpersonerne forklarede på følgende måde, hvad der var vigtigt for ham: *”Det er ordentlige forhold for udviklingshæmmede – ordentlige forhold det vil sige enten ordentlige boliger og ordentlige arbejdsforhold og i det hele taget at blive ligebehandlet – lige forhold og lige berettigelse i samfundet”*. Nogle nævnte også emner som fx pensionsforhold, trafik, klima og kriminalitet som vigtige emner.

I den første interviewundersøgelse spurgte vi interviewpersonerne, om de vidste, hvad partierne mente om emner, som var vigtige for interviewpersonerne. En interviewperson svarede, at hun syntes, det var indviklet. En anden person syntes også, det var svært og havde talt med sine venner om (parti)politik, men de vidste heller ikke, hvad de forskellige partier stod for. To af interviewpersonerne svarede ved ikke på spørgsmålet. En af interviewpersonerne, som syntes, det var svært at vide, hvad partierne mente om emner, som var vigtige for interviewpersonen, forklarede det på følgende måde:

”Det synes jeg også er lidt svært at finde ud af, fordi jeg har fornemmelsen af, at der måske ikke rigtig er hverken penge eller vælgerstemmer i vores gruppe. Altså, politikerne er tydeligt nok ikke interesseret i at gøre nok for os”.

Vi spurgte desuden interviewpersonerne, om de generelt snakker med venner og forældre om politik. Det gjorde vi for at få et indtryk af, om politik og politiske diskussioner er en del af interviewpersonernes hverdag, og om interviewpersonerne har mulighed for at udveksle information, viden og synspunkter. Nogle interviewpersoner snakkede med venner, forældre eller kollegaer om politik, men de fleste fortalte, at de ikke snakkede med nogen om politik.

Det samme var gældende ved den første interviewundersøgelse. Her fremgik det desuden, at de interviewpersoner, som ikke stemte ved sidste valg, ikke snakkede med deres forældre eller venner om politik. En enkelt interviewperson, som ikke stemte ved sidste valg, svarede, at hvis hun snakkede med nogen om politik, så skulle det være hendes venner. Her var der dog ingen af interviewpersonerne, der snakkede med pædagoger eller andre professionelle.

I den anden interviewundersøgelse spurgte vi yderligere ind til, om interviewpersonernes venner og familie generelt stemmer. Hertil svarede de fleste, at deres venner og familie stemmer eller i hvert fald nogle af dem. Enkelte vidste ikke, om deres venner og familie stemmer.

Vi spurgte også yderligere ind til, om interviewpersonerne for nyligt havde søgt oplysninger generelt om politik, og om de vidste, hvem de eventuelt skulle snakke med, hvis de ville vide mere om politik. Hovedparten af interviewpersonerne havde ikke søgt oplysninger om politik. Fem personer forklarede, at de havde søgt oplysninger om politik hovedsageligt gennem tv. Halvdelen af interviewpersonerne vidste ikke, hvem de skulle snakke med, hvis de ville vide mere om politik, mens den anden halvdel vidste, hvem de ville snakke med, og henviste fx til personale, kollegaer, familie eller politikerne.

Under interviewene spurgte vi interviewpersonerne, om de generelt ser nyheder i fjernsynet eller læser avisen. Langt størstedelen af interviewpersonerne svarede, at de ser nyheder, i hvert fald en gang imellem. På spørgsmålet om, hvorvidt interviewpersonerne læser avis, svarede nogle, at de læser avis en gang imellem, mens flere svarede, at de ikke læser avis.

Det samme var gældende ved den første interviewundersøgelse. Her forklarede en interviewperson fx, at vedkommende ikke kunne læse og derfor ikke læste avis:

”...jeg kan ikke læse. Og så kan jeg godt lide nyheder [på tv], fordi der bruger de mange billeder og sådan noget”.

Interviewpersonen fremhæver sandsynligvis nyheder på tv, fordi der anvendes billeder, som formentlig understøtter forståelsen for interviewpersonen.

I den anden interviewundersøgelse spurgte vi desuden uddybende ind til, om interviewpersonerne følger med i valgresultaterne i medierne. Her oplyste de fleste, at de i større eller mindre omfang følger med i valgresultatet, hovedsageligt i fjernsynet.

Hvis du skulle bestemme i Europa/Danmark?

Til sidst i interviewet spurgte vi interviewpersonerne, om de syntes, det var spændende, hvem der bestemmer i Europa. Kun fem interviewpersoner svarede ja til spørgsmålet. Resten svarer nej eller ved ikke, og flere forklarede det med, at EU er svært at følge med i, fordi det er langt væk. Flere af interviewpersonerne gav udtryk for, at det er mere interessant hvem, der bestemmer i Danmark og herunder fx i kommunen.

I den første interviewundersøgelse spurgte vi derimod interviewpersonerne, om de syntes, det var spændende, hvem der bestemmer i Danmark. Her syntes langt størstedelen, at det var spændende, mens kun et par af interviewpersonerne ikke fandt det spændende. Nogle svarede ”ved ikke” på spørgsmålet. En interviewperson forklarede det på følgende måde:

”Både og... Fordi jeg kunne jo sige ”Selvfølgelig, ja”. Det er da spændende, hvem der bestemmer i Danmark, men det er jo heller ikke sådan, at politik er min altoverskyggende interesse”.

Afslutningsvis spurgte vi interviewpersonerne om, hvad de ville gøre, hvis de kunne bestemme i Europa. Også her var der mange, som svarede ”ved ikke” og at EU er meget langt væk. Otte interviewpersoner kom med forskellige bud på, hvad de ville gøre. Svarene strækker sig lige fra at gøre noget for personer med funktionsnedsættelse til klimaspørgsmål og til at sikre, at der ikke er krig. En forklarede på følgende måde, hvad der skulle ske, hvis vedkommende kunne bestemme i EU: *”Så synes jeg, at vi alle sammen skulle arbejde sammen om nogle bedre mål.... Som fx godt klima”.*

I den første interviewundersøgelse spurgte vi interviewpersonerne, hvad de ville gøre, hvis de kunne bestemme i Danmark. En del af interviewpersonerne syntes også, det var et svært spørgsmål, blandt andet fordi de ikke havde tænkt over det før. En person ville gerne gøre noget ved arbejdsløsheden, mens en anden ville give unge mennesker nogle tilbud, så de ikke begår kriminalitet. Der nævntes også emner som flere arbejdspladser

til personer i beskyttet beskæftigelse, billigere fødevarer, uddannelses tilbud og hjælpemidler til mennesker med funktionsnedsættelse, bedre forhold for cyklister og lavere skat. En interviewperson sagde, at hvis han skulle bestemme i Danmark, ville han arbejde for, at mennesker med udviklingshæmning blev taget alvorligt:

”Hvis jeg kunne få lov at bestemme, så ville jeg gerne have at som handicappet eller udviklingshæmmet, at vi blev taget mere alvorligt, og at man blev lyttet til som person [...] Nogle gange kan man opleve, at det er svært at blive hørt ordentligt og taget alvorligt”.

Afrunding af interviewet

Som afslutning på interviewet blev interviewpersonerne spurgt om deres oplevelse med at deltage i interviewundersøgelsen. Alle interviewpersoner gav udtryk for, at det havde været en positiv oplevelse, og at de gerne ville interviewes en anden gang. Vi spurgte også interviewpersonerne, om nogle af spørgsmålene var svære at svare på. En del af interviewpersonerne mente, at flere af spørgsmålene var svære at svare på. En forklarede fx, at spørgsmålene omkring Europa var svære at svare på. En anden forklarede, at politik er svært, mens en tredje beskrev, at det var svært at forklare, hvorfor vedkommende stemte. Oplevelserne var de samme ved de to interviewundersøgelser.

Ved den anden interviewundersøgelse var der desuden en af interviewpersonerne, som reflekterede over hele forløbet fra det første interview over undervisningen og til det andet interview. Han oplevede, at det havde været rigtig interessant, og at han havde fået noget mere viden om politik. Han havde aldrig regnet med, at han ville interessere sig for sådan noget.

5. Konklusion

Ud af de 20 interviewpersoner, som er interviewet til denne undersøgelse, har ti stemt til europaparlamentsvalget, mens otte ikke har stemt. To interviewpersoner er ikke sikre på, om de har stemt eller ej, men meget tyder på, at de to personer ikke stemte. Til kommunevalget har 11 interviewpersoner stemt, mens seks ikke har stemt. For tre interviewpersoner var spørgsmålet ikke aktuelt, da de blev interviewet før kommunevalget. Alt i alt er der fem personer, som ikke stemte eller ikke kan huske om de stemte ved hverken europaparlamentsvalget eller kommunevalget.

I den første interviewundersøgelse stemte 13 interviewpersoner ud af 20, mens seks ikke havde stemt. En enkelt interviewperson kan ikke huske, om han stemte.

Med M.O.TE-projektet deltager interviewpersonerne i et undervisningsprogram, som omhandler demokrati og valgdeltagelse. Derfor ville det være interessant at se, om flere deltagere ville stemme, efter de havde modtaget undervisning om valg, end før. Desværre viser de to interviewundersøgelser ikke entydigt, om der er sket en sådan udvikling. Her må der siges at være for mange andre faktorer, der spiller ind.

Af de to undersøgelser kan vi se, at der ved europaparlamentsvalget er lidt færre interviewpersoner, som stemmer end ved folketingsvalget. Men dette er en tendens, der også er gældende for befolkningen generelt. Desuden havde interviewpersonerne endnu ikke modtaget M.O.TE-undervisningen, da de stemte til europaparlamentsvalget. Undervisningen foregik i efteråret 2009, mens europaparlamentsvalget var i juni 2009.

Ved kommunevalget og folketingsvalget var der procentvis stor set lige mange interviewpersoner, der stemte (11 ud af 17 personer mod 13 ud af 20 personer). Kommunevalget lå efter M.O.TE-undervisningen, og derfor kunne man forvente en højere stemmeprocent. Det skal dog siges, at enkelte af interviewpersonerne ved den anden undersøgelse ikke havde deltaget i undervisningen.

Med de to interviewundersøgelser kan vi således ikke se, at der var flere af interviewpersonerne, som stemte efter de havde modtaget M.O.TE-undervisning. Men dette er ikke nødvendigvis et udtryk for, at deltagerne ikke har fået noget ud af undervisningen.

Som en af forklaringerne på, at vi ikke ser en højere stemmeprocent efter M.O.TE-undervisningen, kan fremhæves, at stemmeprocenten blandt deltagerne i interviewgruppen i forvejen er høj set i forhold til personer med udviklingshæmning generelt. At så mange af interviewpersonerne stemmer, er forskelligt fra engelske og svenske undersøgelser, som peger på, at valgdeltagelsen blandt mennesker med udviklingshæmning er meget lav sammenlignet med valgdeltagelsen i befolkningen generelt. Det er dog indtrykket, at nogle af interviewpersonerne havde svært ved at huske, om de stemte ved sidste valg, eller om deres erfaringer hidrører fra tidligere afholdte valg. Med sit kvalitative grundlag og i alt 20 interviewpersoner kan denne undersøgelse dog heller ikke ses som repræsentativ, men skal ses som en beskrivelse af erfaringer og synspunkter for dem, der er interviewet, og derfor også som en undersøgelse, der peger på konkrete problemstillinger og perspektiver, som er relevante for mennesker med udviklingshæmning.

Stemmeafgivelse er en proces, som kræver færdigheder, der på forskellig vis kan påvirkes af en udviklingshæmning, fx evnen til at læse, skrive og forstå forskellige informationer. Mennesker med udviklingshæmning kan derfor have brug for støtte for at gøre stemmeafgivelsen tilgængelig.

I forhold til selve stemmeafgivelsen oplevede hovedparten af de interviewpersoner, som stemte i denne undersøgelse, at det var svært at stemme, mens tre personer oplevede, at det var let. To beskriver det som lidt midt i mellem. De interviewpersoner, der syntes, det var let, kan ikke rigtig forklare, hvorfor det var let. Interviewpersonerne, som syntes, det var svært at stemme, forklarede især, at det var rent praktisk forhold eller forhold omkring det at beslutte sig, som betød, at det var svært.

Ved den første interviewundersøgelse fordelte tallene sig lidt anderledes. Omkring halvdelen af interviewpersonerne syntes, det var let at stemme, mens den anden halvdel syntes, det var svært. De interviewpersoner, der syntes, det var let, havde prøvet det før, vidste, hvordan de skulle stemme, eller vidste, hvor de ville sætte deres kryds. Interviewpersonerne, som syntes, det var svært, beskrev fx, at det var svært, at de ikke havde set stemmesedlen på forhånd, så de lettere havde kunnet dannet sig et overblik over valgmulighederne.

Både den første og anden interviewundersøgelse viste, at langt størstedelen af de interviewpersoner, som stemte ved det seneste valg, ikke havde fået hjælp til at afgive deres stemme på selve valgstedet, dvs. til at sætte selve krydset på valgsedlen. Undersøgelserne kom ikke nærmere ind på, om interviewpersonerne savnede hjælp, men idet flere af interviewpersonerne oplevede, at det var svært at afgive deres stemme, kunne dette måske ændres, hvis flere fik hjælp.

Der findes ikke nogen korrekt form for eller grad af politisk viden, som vælgere skal besidde for at kunne afgive stemme, ligesom der ikke findes nogen korrekt form for politisk interesse. Folk stemmer af forskellige grunde og med forskellige baggrunde, og således også interviewpersonerne i denne undersøgelse. Undersøgelserne viste, at det nok kunne være svært at sætte selve krydset på stemmesedlen, men at det sværeste var at beslutte, hvem man ville stemme på. Begrundelserne var blandt andet, at det kunne være svært at afkode, hvad de forskellige politikere sagde, eller at politik generelt er svært at forstå. Det var endvidere et gennemgående træk, at interviewpersoner, som havde svært ved at beslutte sig for, hvem de ville stemme på, snakkede med andre om politik. I denne undersøgelse tilkendegav interviewpersonerne, at de snakker om politik fx med venner, personale eller familie, mens interviewpersonerne i den første undersøgelse hovedsagelig oplyste, at de talte om politik med deres forældre og ikke pædagoger, venner eller andre.

Mennesker med udviklingshæmning kan have behov for, at viden og informationer om politik og partiprogrammer i det hele taget er tilgængelig og forståelig. Informationstilgængelighed har betydning for muligheden for at tilegne sig viden om politik og partiprogrammer og kan i sidste ende blive afgørende for, om mennesker med udviklingshæmning afgiver deres stemme ved valg. Undersøgelsen tegner et billede af, at denne problemstilling i høj grad har været aktuel for undersøgelsens interviewpersoner. Det må formodes, at dette også er grunden til, at en overvejende del

af interviewpersonerne syntes, at det ville være en god ide, hvis der på stemmesedlen fx var billeder af partiets formand og de personer, som stillede op til valget.

I forbindelse med valg er viden og information tilgængelig fra forskellige kilder, men de mest udbredte og benyttede kilder er dog TV og aviser. De fleste interviewpersoner henter viden og information ved at se nyheder i fjernsynet. På spørgsmålet om, hvorvidt interviewpersonerne læser avis, svarede nogle, at de læser avis en gang imellem, mens flere svarede, at de ikke læser avis, fx fordi de ikke kan læse.

Vi spurgte desuden de interviewpersoner, som ikke stemte om baggrunden for ikke at stemme. Ved begge undersøgelser var der forskellige begrundelser for ikke at stemme. Nogle af interviewpersonerne beskrev, at de ikke vidste, hvem de skulle stemme på, eller at det kunne være svært at stemme. Blandt de personer, som ikke stemte ved ét af valgene, var årsagen til ikke at stemme hovedsagelig mere praktiske grunde – at interviewpersonen ikke var hjemme på valgdagen, og at personen ikke fik brevstemt. Flere ville dog gerne stemme næste gang, der er valg.

Alle borgere har en grundlovssikret stemmeret, men som interviewpersonernes udsagn viste, findes der samfundsskabte barrierer i forhold til at tilegne sig viden og information om politik og partiprogrammer og i forhold til at deltage i valg handlinger for mennesker med udviklingshæmning. Derfor findes der et stort behov for at tænke i informationstilgængelighed i forhold til mennesker med udviklingshæmning, både for at gøre stemmesedler og information om politik og partiprogrammer tilgængelig, og for at sikre undervisning i demokrati og politiske rettigheder. Derudover handler informationstilgængelighed også om, at politiske standpunkter og debatter – og formidlingen af dem – gøres tilgængelig. Som et led i M.O.TE-projektet er der derfor udarbejdet et undervisningsprogram, som er målrettet mennesker med udviklingshæmning med det formål at øge forståelsen for demokrati. Uden denne forståelse skabes der, som denne undersøgelse viser, barrierer for deltagelse i folkeafstemninger og dermed også for demokratisk deltagelse.

Bilag

1. Guidelines til interviewundersøgelse

Disse guidelines beskriver, hvordan første interviewundersøgelse af M.O.TE gennemføres, og hvilke aspekter der er vigtige at være opmærksom på i den forbindelse. Det kræver nogle særlige overvejelser at interviewe mennesker med udviklingshæmning. Mange i denne gruppe er afhængige af hjælp fra professionelle og pårørende dagligt, og derfor vil kontakten i første omgang involvere kontakt til professionelle og/eller pårørende også. Det er dog vigtigt at huske på, at mange mennesker med udviklingshæmning er afhængige af hjælp fra personale og familie, og at dette kan have indvirkning på interviewsituationen ved, at interviewpersonen måske søger at behage i visse situationer. Det er derfor vigtigt at forklare, at det er interviewpersonens egne ord og oplevelser, der er interessante. For at sikre metodisk konsistens i interviewundersøgelsen, er det vigtigt at alle interviewere følger disse guidelines.

Interviewform

Interviewene gennemføres som face to face interview med fordelingen én interviewer og én interviewperson (one-on-one). Baggrunden for at vælge denne interviewform er, at interviewpersoner, som ikke er bekendt og fortrolige med at afgive deres stemme, kan føle sig mindre motiverede eller hæmmede til at deltage aktivt i selve interviewet.

Interviewene gennemføres ud fra en semistruktureret interviewguide, idet der skal være mulighed for at stille uddybende spørgsmål undervejs eller omformulere spørgsmålene, hvis det lader til, at interviewpersonen har behov for dette. Når spørgsmålene lægger op til ja/nej svar, skal spørgsmålet så vidt muligt uddybes af interviewpersonen ved at intervieweren spørger ”Hvorfor?”

Hvis interviewpersonen ønsker en støttepersons tilstedeværelse, skal det være muligt. Det er væsentligt at sikre, at det er interviewpersonen, der svarer på spørgsmålene, og ikke støttepersonen. Det kan dog være formålstjenstligt at give støttepersonen mulighed for at deltage i samtalen på den måde, at denne kan hjælpe med at konkretisere spørgsmål ved at sætte dem i relation til interviewpersonens liv og interesser. Hvis interviewet gennemføres med tilstedeværelse af en støtteperson, er det væsentligt at sikre, at støttepersonen er bekendt med, at interviewpersonen udtaler sig anonymt, så informationer, der er afgivet under interviewet ikke videregives til andre af støttepersonen – uanset hvilke informationer det drejer sig om.

Der skal sættes god tid af til interviewet. Der skal både sættes tid af til at forklare formålet med projektet, og hvordan interviewet vil forløbe, inden selve interviewet påbegyndes. Inden interviewet skal der endvidere være god tid til at forklare om informeret samtykke og indhente et sådant. Samtykket skal klargøre situationen for den enkelte interviewperson og forsyne personen med tilstrækkelig information, så han/hun er i stand til at opveje fordele og ulemper og kommunikere et svar frivilligt og uden tvang.

Det skal også forklares, at der ikke findes rigtige og forkerte svar, men at det handler om interviewpersonernes oplevelser i relation til valg, og at interviewpersonen til enhver tid kan bede om uddybninger eller forklaringer på spørgsmål.

Interviewguide

Udarbejdelsen af interviewguiden er baseret på følgende overvejelser:

- Spørgsmålene skal så vidt muligt være formuleret, så de relaterer sig til ting, personer og begivenheder, den enkelte kender til.
- Både interviewet samlet set og spørgsmålene skal være så konkrete som muligt.
- Spørgsmålene skal formentlig hovedsageligt være formuleret som åbne spørgsmål. Er de lukkede, skal der bruges få og overskuelige svarkategorier.
- Spørgsmålene skal kun forholde sig til et emne/problemstilling ad gangen.
- Tid og numre er vanskeligt for mange mennesker med udviklingshæmning, hvorfor spørgsmål baserende sig herpå bør undgås.
- Intervieweren bør være opmærksom på, at der kan være en tendens til at vælge den sidste svarmulighed, og at svarmulighederne derfor bør randomiseres.

Informationsmøder

Forud for interviewundersøgelsen afholdes informationsmøder med de udvalgte interviewpersoner, hvor der informeres om projektets formål, hvilke dele projektet består af, hvor mange interviewpersoner der indgår i undersøgelsen samt de forskellige interviewrunder i projektet.

Der udformes endvidere et fakatark, hvor projektet, undersøgelsen og informeret samtykke forklares i "easy read". Faktaarket indeholder desuden oplysninger om intervieweren, herunder kontaktoplysninger. Faktaarket kan blive hos interviewpersonen og hjælpe med at huske, hvad det hele handler om og evt. svare på spørgsmål, som interviewpersonen efterfølgende kommer i tanke om.

Der skal sættes god tid af på informationsmøderne til at forklare om formålet med projektet og med interviewene. Der skal afsættes tid til at forklare om informeret samtykke og derefter at indhente dette.

Informationer om projekt, undersøgelse og informeret samtykke og selve interviewet kan evt. deles op i to møder af hensyn til interviewpersonens mulighed for at bevare koncentrationen. Faktaarket vil så hjælpe til at binde de to møder sammen. Faktaarket gennemløbes forud for hver af de tre interviewundersøgelser.

Interviewpersonerne har mulighed for, at pårørende eller andre støttepersoner modtager det omdelte fakatark, men dette skal kun ske efter aftale med interviewpersonerne.

Lokalitet

Interviewet finder sted hos interviewpersonen, med mindre at han/hun ønsker, at interviewet gennemføres på en anden lokalitet. Allerede ved informationsmøderne skal interviewpersonerne kunne tilkendegive, hvor de ønsker, at interviewet skal foregå, for at skabe så faste og trygge rammer for interviewet som muligt. Hvis ikke lokaliteten for interviewet afgøres ved informationsmødet, skal interviewpersonerne kontaktes umiddelbart inden interviewet for en aftale om dette.

Anonymitet

Interviewpersonerne informeres udførligt om, at alle interviews er anonyme, dvs. at man ikke vil kunne aflæse i materialet, hvem der har afgivet svar. Det skal forklares også inden interviewet, at interviewpersonen skal informeres om, at han/hun til enhver tid kan trække sig fra undersøgelsen, ligesom det altid er muligt at sige nej til at besvare spørgsmålene.

Det er vigtigt at give tid til at forklare, hvad fortrolighed og anonymitet betyder. Sørg for at spørge interviewpersonen, om der er noget han/hun vil spørge om eller er i tvivl om forud for interviewet.

Tidsramme for interviewet

Nogle interviewpersoner kan evt. have svært ved at koncentrere sig i lang tid. Det anbefales, at interviewene ikke tager mere end en time. Der kan evt. indlægges en pause, hvis interviewpersonen har behov for dette. Interviewet båndes og transskriberes efterfølgende. Der skal afsættes tid til at forklare interviewpersonerne, hvad projektet og interviewet handler om, hvis interviewpersonerne har behov for at få forklaret igen, inden interviewet påbegyndes.

Brug af billeder og symboler

Under interviewet skal interviewpersonerne have mulighed for at se på billeder/symboler, som understøtter betydningen af hvert spørgsmål – også for interviewpersoner, som ikke er bekendt med at stemme eller interviewpersoner, som måske kan føle sig usikre under selve interviewet. I brugen af billeder og symboler skal der tages højde for de kulturelle forskelle mellem deltagerlandene, og det er vigtigt, at billeder/symboler er relateret til den specifikke kontekst for interviewet. Derfor er det interviewernes ansvar at udarbejde de billeder/symboler, der anvendes under interviewet.

Afslutning på interviewet

Når selve interviewet er afsluttet, stilles opfølgende spørgsmål om interviewpersonens oplevelse af at blive interviewet. For mange mennesker med

udviklingshæmning kan det være forbundet med både tilfredsstillelse og usikkerhed, fordi en fremmed person lytter til interviewpersonen på andre måder og spørger om andre ting, end han/hun er vant til. Det er meget vigtigt at interviewet runde af på en måde, så interviewpersonen ikke får det indtryk, at han/hun har fået en ny ven.

Det er vigtigt, at interviewpersonen får mulighed for at give udtryk for, hvordan han/hun har oplevet interviewsituationen og at give udtryk for spørgsmål eller uafklarede aspekter ved interviewsituationen eller andet, som han/hun finder relevant. Dette er vigtigt, så interviewpersonen ikke sidder tilbage med en dårlig fornemmelse af situationen.

Efter interviewet skal der afsættes tid til at forklare, hvordan der følges op på interviewet, hvad der så sker i undersøgelsen, etc. Interviewpersonerne skal have forklaret, at de får tilsendt undersøgelsesrapporterne.

Betaling

I den litteratur, som nævnes i litteraturlisten, er der forskellige argumenter for at betale interviewpersoner for deres deltagelse, men der er samtidig forskellige synspunkter på dette og forskellige traditioner i deltagerlandene for betaling af interviewpersoner. Det anbefales, at partnerne i M.O.TE i overensstemmelse med traditionerne i det enkelte land selv afgør, hvorvidt interviewpersonerne modtager betaling for deltagelsen.

2. Litteraturliste

Baxter, Vanessa (2005): "Learning to Interview People with a Learning Disability". *Research Policy and Planning* 23 (3), 175-180.

Cameron, Lois & Joan Murphy (2006): "Obtaining consent to participate in research: the issues involved in including people with a range of learning and communication disabilities". *British Journal of Learning Disabilities*. 35, 113-120. University of Sterling.

D'Eath, Mx. Maureen (2005): "Guidelines for Researchers when Interviewing People with an Intellectual Disability". National Federation Research Sub-Committee.

Flynn, Margaret C. (1986): "Adults who are mentally handicapped as consumers: Issues and guidelines for interviewing". *J. ment. Defic. Res.* 30, 369-377.

Gates, Bob & Mary Waight (2007): "Reflections on conducting focus groups with people with learning disabilities: Theoretical and practical issues". *Journal of Research in Nursing*. Vol 12, 111-126. SAGE Publications.

Gilbert, Tony (2004): "Involving people with learning disabilities in research: issues and possibilities". *Health and Social Care in the Community*. 12 (4). 298-308. Blackwell Publishing.

Knigge, Marie Louise (2005): *Mad til forhandling – Udviklingshæmmede, livsstil og overvægt*. UFC Handicap.

Kvale, Steinar (1997): *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. (1994). Hans Reitzels Forlag, København.

Lloyd, Vicki, Amanda Gatherer & Sunny Kalsy (2006): "Conducting Qualitative Interview Research With People With Expressive Language Difficulties". *Qualitative Health Research*, Vol. 16, nr. 10. 1386-1404. SAGE Publications.

Madsen, Vibeke (2002): "Brugerundersøgelser, metode og etik" i Thomas Gruber (red.) m.fl.: *Brugerundersøgelser i en kommunal virkelighed*. Formidlingscenter Øst.

Rosenlund, Line (2000): "Selvbestemmelse – kan det dokumenteres?" Videnscenter for Psykiatri og Udviklingshæmning.

Specialcentret for Voksne, Aalborg Kommune (2002): *Brugerundersøgelse om kvaliteten i det socialpædagogiske arbejde*.

Walmsley, Jan & Kelly Johnson (2003): *Inclusive Research with people with Learning Disabilities. Past, Present and Futures*. Jessica Kingsley Publishers, London.

Walmsley, Jan (2004): "Inclusive learning disability research: the (nondisabled) researcher's role". *British Journal of Learning Disabilities*. 32, 65-71. BILD Publications.

Wehmeyer, Michael L. & Nancy W. Garner (2003): "The Impact of Personal Characteristics of People with Intellectual and Developmental Disability on Self-determination and Autonomous Functioning". *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 16, 255-265

3. Interviewguide til anden interviewundersøgelse

Vejledning til interview med enkeltpersoner

Som jeg fortalte dig til informationsmødet, vil jeg gerne interviewe dig om, hvordan man stemmer ved et valg. Jeg skal også interviewe andre om dette. Jeg skal lave et projekt sammen med andre lande i Europa om, hvordan man afgiver sin stemme. Vi vil gerne finde ud af, hvordan man forklarer, hvad demokrati og valg er, og hvordan du kan få medindflydelse i Danmark.

Det er vigtigt at huske, at der er ikke nogen korrekte svar – ingen rigtige og ingen forkerte. Jeg vil også gerne vide noget om dine erfaringer med at stemme, så du kan fortælle mig om de ting, som du synes er vigtige – også selv om du har aldrig har stemt ved et valg.

Interviewet vil foregå sådan, at jeg stiller dig nogle spørgsmål, som du kan svare på. Hvis der er noget, du ikke forstår, er du velkommen til at fortælle mig det. Og det er helt ok, hvis der er noget, du ikke vil svare på. Sig til, hvis du har brug for en pause undervejs.

Intet af det, du siger, bliver videregivet til andre. Når jeg har lyttet båndet igennem og skrevet ned, hvad du har sagt, fjerner jeg dit navn fra papiret, så ingen ved, hvad du har sagt, men kun din mening om tingene.

Spørgsmål

1. Interviewpersonens alder

Allerførst, kunne du fortælle mig, hvor gammel du er?

2. Valgdeltagelse

Så vil jeg godt stille dig nogle spørgsmål om de sidste valg. I juni var der et valg, hvor vi stemte om medlemmer til Europa-Parlamentet. Kan du huske, om du stemte sidste gang, der var valg?

- Hvis ja, gå til spørgsmål 3.
- Hvis nej, gå til spørgsmål 5.

For de interviewpersoner som stemte

3. Spørgsmål om sidste valg

- Hvordan var det at stemme?
- Var det let eller svært at stemme? Hvorfor?
  - Fik du hjælp til afstemningen? Hvis ja, hvilken slags hjælp?

- Var personalet på valgstedet hjælpsomme?
- Var stemmesedlen let eller svær at forstå?
- Hvorfor?

- Havde du set stemmesedlen før?
- Havde du diskuteret den med nogen? Hvis ja, med hvem?

- Hvordan synes du, at den skulle have set ud?

De følgende forslag læses højt for interviewpersonen.

1. Med billeder eller partilogo
2. Med fotos
3. Skal oplæses
4. Med stor skrift
5. På computer

- Hvordan fandt du ud af, at der var EU-valg?
- Hvordan fandt du ud af, hvornår det var?
- Hvordan fandt du ud af, hvor du skulle stemme?

4. Spørgsmål om at beslutte hvem man skal stemme på

- Kendte du de partier, der stillede op til Europa-Parlamentet, før valget blev afholdt?
- Hvordan fandt du ud af, hvem der opstillede til Europa-Parlamentet?
- Var det let eller svært at beslutte, hvem du skulle stemme på? Hvorfor?
- Talte du med nogen om, hvem du skulle stemme på? Hvis ja, hvem talte du med?

5. For interviewpersoner som ikke stemte

- Vidste du, at der var valg til Europa-Parlamentet?
- Vidste du, hvornår det fandt sted?
- Vidste du, hvor du skulle stemme?
- Talte du med nogen om valget?
- Vil du gerne stemme næste gang?
- Hvorfor, hvorfor ikke?

Alle interviewpersoner

6. Information om valget

- Gjorde du noget før EU-valget for at finde ud af, hvad politikerne eller de politiske partier mente om de forskellige emner?
- Spurgte du nogen?
- Brugte du Internettet?
- Læste du aviser?
- Gjorde du andet?
- Hvilke emner er vigtige for dig?

7. Generelle spørgsmål

- Taler du med nogen om politik og om afstemning til valg? Hvis ja, med hvem?
- Venner?
- Personale? Familien? Hvis ja, hvad talte I om?
- Hvad med dine venner og din familie? Stemmer de?
- Har du søgt oplysninger om politik for nylig? Hvorfor? Hvordan?
- Ved du, hvem du skal tale med, hvis du vil vide mere om demokrati (for abstrakt) og politik?
  - Hvis svaret er ja, spørg hvem.
  - Hvis svaret er nej, spørg da hvorfor.
- Ser du nyheder?
- Har du fulgt valgresultaterne på tv, i radioen eller i avisen efter de seneste valg?
- Læser du avis?
- Finder du det interessant, hvem der bestemmer i Europa? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvis du bestemte i Europa, hvad ville du så gøre?
- Er du interesseret i andre politiske emner?

For lande hvor man skal registreres som vælger

- Er du registreret som vælger?
- Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvis nej: Har du talt med nogen om at blive registreret som vælger?

Alle interviewpersoner

Afslutning

- Har du spørgsmål til de ting, vi har talt om?
- Var nogle af spørgsmålene svære at svare på?
- Eller var der spørgsmål, du ikke forstod?
- Hvad synes du om at blive interviewet?
- Vil du gerne interviewes igen?

4. Interviewguide til første interviewundersøgelse

Som jeg fortalte på informationsmødet, vil jeg gerne interviewe dig om at stemme ved valg. Jeg skal også interviewe andre mennesker med udviklingshæmning om at stemme. Jeg laver et projekt sammen med andre lande i Europa om at stemme ved valg. Vi vil gerne finde ud af, hvordan man forklarer, hvad demokrati og valg er, og hvordan man kan få indflydelse i Danmark.

Jeg vil gerne høre om dine oplevelser med at stemme, så du kan fortælle mig, hvad du synes er vigtigt – hvis du altså har stemt før. Det er vigtigt at huske på, at der ikke er bestemte svar, som er korrekte – ingen rigtige og forkerte svar.

Interviewet foregår på den måde, at jeg stiller dig nogle spørgsmål, som du meget gerne må svare på, hvis du kan. Hvis der er noget, du ikke forstår, må du meget gerne sige det til mig. Og det er helt ok, hvis der er noget, du ikke vil svare på. Hvis du gerne vil have en pause undervejs, så sig bare til.

Der er ikke noget af det, du fortæller mig, som andre får at vide. Når jeg har lyttet båndet igennem og skrevet det ned, som du har sagt, fjerner jeg dit navn, så ingen ved, hvad du har sagt, men kun din mening om tingene.

Spørgsmål

Deltagelsen ved valg

Til at starte med vil jeg stille dig nogle spørgsmål om det sidste valg. Kan du huske, om du stemte sidste gang, der var valg i Danmark?

Til interviewpersoner som stemte

Spørgsmål om sidste valg

- Hvordan var det at stemme?
- Var det svært eller let at stemme? Hvorfor?
- Fik du nogen hjælp til at stemme?
- Var stemmesedlen let eller svær at forstå? Hvorfor?
- Hvordan ville du gerne have haft det skulle være?
  - o Med billeder eller partiets logo
  - o Med fotografier
  - o Læst op for dig
  - o Stor skrift
  - o På computer

Spørgsmål om at beslutte sig for, hvem man stemte på

- Var det let eller svært at beslutte sig for, hvem du stemte på?

- Snakkede du med nogen om, hvem du skulle stemme på? Hvis ja: Hvem talte du med?

Til interviewpersoner, som ikke stemte

- Snakkede du med nogen om at stemme?
- Vil du gerne stemme næste gang?

Alle interviewpersoner

Information om valget

- Ved du hvad de politiske partier mener om ting, der er vigtige for dig?
- Vidste du det før valget?

Valgkortet

- Har du fået et valgkort?
- Vidste du, hvad det var for noget? Fik du nogen til at forklare det for dig?

Generelle spørgsmål

- Snakker du med nogen om politik og om at stemme ved valg?
- Hvis ja: Hvem? Venner? Pædagoger? Familie? Hvis ja: Hvad har I snakket om?
- Stemmer dine venner og familie?
- Ser du nyheder?
- Læser du avisen?
- Synes du, det er spændende, hvem der beslutter, hvordan tingene skal være i Danmark?
- Hvis du skulle bestemme i Danmark, hvad ville du så gerne gøre?

Afrunding

- Har du nogle spørgsmål, om det vi har snakket om?
- Var nogle af spørgsmålene svære at svare på?
- Var der nogle spørgsmål, du ikke forstod?
- Hvad synes du om at blive interviewet?
- Kunne du tænke dig at blive interviewet igen?

5. Udvalgelseskriterier

Kriterier til udvælgelse af 16 deltagere til interviewundersøgelse og uddannelsesprogram

Disse kriterier omfatter udvælgelsen af deltagere til interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet. Kriterierne er vejledende. Projektpartnerne skal forsøge at imødekomme alle kriterier, men hvis det ikke er muligt, skal partnerne bestræbe sig på at matche kriterierne så vidt muligt. Deltagerne skal findes gennem personlige og ikke tilfældige kontakter. Der sendes et letlæst brev om projektet og interviewundersøgelsen til alle relevante organisationer og uddannelsesinstitutioner, bosteder og arbejdspladser for beskyttet beskæftigelse. Brevet kan også sendes til aviser og/eller hjemmesider. Brevet skal opfordre mennesker med udviklingshæmning, som befinder sig i aldersgruppen 18-35 år, til at deltage i interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet.

Udvægelseskriterier

- 50 % kvinder og 50 % mænd.
- Aldersgruppe: 18-35 år. Deltagerne skal dække spredningen i alder.
- Mindst 30 % af interviewpersonerne (inklusive to personer i den nedsatte følgegruppe) skal have en alder, hvor de enten har stemt eller har haft mulighed for at stemme mindst en gang.
- Gruppen som helhed skal repræsentere diversitet i alder, etnicitet, mv.
- Gruppen som helhed skal også repræsentere diversitet i forhold til læse- og forståelsesfærdigheder.
- Deltagerne skal være interesseret i emnet og skal have mulighed for både at deltage i både interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet.

Kriterier til udvælgelse af fire deltagere til interviewundersøgelse, uddannelsesprogram og brugermøder

Disse kriterier omfatter udvælgelsen af interviewpersoner til interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet. Kriterierne er vejledende. Projektpartnerne skal forsøge at imødekomme alle kriterier, men hvis det ikke er muligt, skal partnerne bestræbe sig på at matche kriterierne så vidt muligt. Deltagerne skal findes via personlige introduktioner eller tidligere kontakter, og ikke via tilfældige kontakter.

Udvægelseskriterier

- Deltagerne skal have en mild til moderat udviklingshæmning.
- To kvinder og to mænd.

- Aldersgruppe: 18-35 år. Deltagerne skal dække spredningen i alder. To af deltagerne skal have en alder, hvor de enten har stemt eller har haft mulighed for at stemme mindst en gang.
- Deltagerne skal have basale læsefærdigheder.
- Deltagerne skal tidligere have deltaget i projektarbejde, undersøgelser eller lignende.
- Deltagerne skal være interesseret i emnet.
- Deltagerne skal kunne rejse uden støtteperson.
- Engelskkundskaber er et plus, men det er ikke sandsynligt, at alle deltagere vil besidde engelskkundskaber.

Det er en fordel, hvis denne gruppe repræsenterer nogen diversitet. Det anbefales derfor, at projektpartnerne beskriver gruppen af deltagere, for at projektpartnerne sammen kan bestræbe sig på at skabe diversitet i den samlede deltagergruppe.